

KOMPETENCJE SPOŁECZNE DO ZAWODU NAUCZYCIELA JĘZYKA NA PRZYKŁADZIE STUDIÓW PIERWSZEGO STOPNIA

Streszczenie

Artykuł opisuje najnowsze zmiany dotyczące wytycznych dla kształcenia zawodowego kandydatów na nauczycieli języków obcych. Autorka skupia się na rozwoju kompetencji społecznych potrzebnych do pracy w charakterze nauczyciela zgodnych z Krajowymi Ramami Kwalifikacji. Są one bowiem gwarantem sukcesu dydaktyczno-wychowawczego nauczyciela. Artykuł przedstawia również przykład dobrej praktyki planowania listy kompetencji społecznych w Instytucie Nauk Humanistycznych i Społecznych, na kierunku filologia w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Płocku.

Słowa kluczowe: kompetencje społeczne, szkolnictwo wyższe, nauczyciele języków obcych, Krajowe Ramy Kwalifikacji

Wstęp

Rozwiązania legislacyjne w szkolnictwie wyższym wprowadzone w roku 2012 w wyniku przyjęcia Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego¹ pociągnęły za sobą rewolucyjne zmiany, które wywołały szeroką dyskusję w środowisku akademickim. Spotykamy zarówno zwolenników, jak i przeciwników zaistniałej sytuacji, każda z grup formułuje argumenty podtrzymujące własne stanowisko. Wszyscy krytykują nadmierne zbiurokratyzowanie procedur oraz zbyt szybkie tempo wprowadzenia zmian, które zupełnie różnią się od poprzednio funkcjonujących rozwiązań. Niniejszy artykuł nie podejmuje jednak tej dyskusji, przedstawi jedynie jeden z kluczowych elementów dla obecnie obowiązujących standardów w szkolnictwie wyższym – wyróżnienia kompetencji społecznych w grupie efektów kształcenia. Dla pełniejszego zobrazowania interesującego nas elementu, treść została podzielona w następującym porządku: teoretyczne założenia Krajowych Ram Kwalifikacji, znaczenie kompetencji zawodowych nauczycieli języków obcych, ze szczególnym wyróżnieniem kompetencji społecznych oraz przykłady dobrej praktyki.

Krajowe Ramy Kwalifikacji

Jednym z podstawowych założeń Procesu Bolońskiego jest budowanie systemu kwalifikacji obywateli w oparciu o ujednoczone ramy umożliwiające porównywalność nabywanych kwalifikacji, co z kolei pozwala na zwiększoną mobilność zagraniczną studentów oraz jaśniejsze kryteria interpretacji wyższego wykształcenia. W marcu 2011 roku Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uchwalił nowelizację ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym wprowadza-

1 Dz. U. Nr 253 Rozporządzenie MNiSW z dnia 2 listopada 2012r.

jącą ramy kwalifikacji, a Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego przygotowało szereg rozporządzeń. Krajowe Ramy Kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego zaczęły obowiązywać od 1 października 2012 roku na wszystkich uczelniach w Polsce.

Kompetencje zawodowe kandydatów na nauczycieli języków obcych

Wśród licznych definicji pojęcia *kompetencja*, na uwagę zasługuje określenie kompetencji jako świadomego, wyuczanego, satysfakcjonującego, podstawowego poziomu sprawności, który warunkuje efektywne działanie w danej dziedzinie. [Czerepiak-Walczak, 1999, s.61] Ponadto warto zauważyć, że kompetencje obejmują szerszy zbiór sprawności, wskazując na *harmonijną kompozycję wiedzy, sprawności, rozumienia i pragnienia*. [Kolera, 2009, s.40]

W przypadku nauczyciela języka obcego kompetencje społeczne stanowią obok kompetencji lingwistycznych podstawę właściwego przygotowania do zawodu. Ustawodawca wprowadzając Krajowe Ramy Kwalifikacji podkreśla ich znaczenie stawiając je na równi z wiedzą i umiejętnościami, które student nabywa w toku kształcenia akademickiego. Nie jest to jednak nic nowego jeśli chodzi o kształcenie nauczycieli języków obcych. Od lat bowiem dominuje tu refleksyjny model kształcenia, który wymaga od prowadzących zajęcia umiejętności wykształcania u studentów postaw społecznych, rozróżniania ich inności, indywidualizmu uczących się, zróżnicowanych typów inteligencji oraz poszanowania różnic w sposobie uczenia się.

Nauczyciel języka obcego musi przede wszystkim posiadać wysoce rozwiniętą kompetencję językową, która składa się z grup kompetencji komunikacyjnych oraz lingwistycznych.

Kompetentny użytkownik języka umie skutecznie zdobyć i przekazać informacje w mowie i piśmie w sposób poprawny i odpowiedni w danej sytuacji. Charakteryzuje go zatem kompetencja komunikacyjna. Rozumie nieskończoną ilość zdań, także takich, których nigdy jeszcze nie słyszał i umie budować nieskończenie wiele poprawnych zdań, których jeszcze nigdy w takiej formie nie wypowiedział. Charakteryzuje go zatem kompetencja lingwistyczna. [Komorowska, 2005, s.10-12]

Na kształcenie kompetencji lingwistycznej składa się poznawanie tzw. podsystemów językowych, związanych z dźwiękową i graficzną warstwą języka, słownictwem, składnią i gramatyką, a każdy z tych elementów nabywany jest zarówno w sposób receptywny jak i produktywny.

Pełnia kompetencji językowej obejmuje zatem [ibid.]:

- opanowanie podsystemu fonicznego:
 - rozróżniania i produkowania dźwięków danego języka,
 - rozróżniania i produkowania akcentu wyrazowego i zdaniowego,
 - rozróżniania i produkowania wzorców rytmicznych i intonacyjnych,
 - rozumienia i nadawania odpowiedniego znaczenia swoim wypowiedziom za pomocą rytmu, akcentu i intonacji;
- opanowanie podsystemu graficznego:
 - rozpoznawania znaków graficznych, oddzielania wyrazów zapisanych poprawnie od błędnie,
 - samodzielnego poprawnego zapisu wyrazów,
 - posługiwania się znakami interpunkcyjnymi;
- opanowanie podsystemu leksykalnego:
 - rozumienia wyrazów składających się na leksykon danego języka,
 - posługiwania się tymi wyrazami w komunikacji;
- opanowania podsystemu gramatycznego:
 - rozumienia różnic powodowanych przez dobór struktur gramatycznych,
 - samodzielnego budowania zdań, nawet bez umiejętności formułowania reguł gramatycznych i operowania terminologią gramatyczną.

Znajomość podsystemów językowych jest niezbędna w komunikacji do realizowania funkcji komunikacyjnych, takich jak: zapraszanie, ostrzeganie, informowanie, przeproszenie czy obiecywanie. Niezbędne są zatem umiejętności interpretowania intencji mówiącego oraz samodzielnego wyrażania funkcji językowych w sposób płynny i poprawny. Nabywane środki językowe używane są w obrębie sprawności:

- receptywnych: słuchania i czytania ze zrozumieniem,
- produktywnych: mówienia i pisania,
- interakcyjnych: łączących słuchanie z mówieniem w rozmowie, czy pisanie z czytaniem w przypadku korespondencji,
- mediacyjnych: obejmujących umiejętności operowania tekstem ustnym i pisemnym poprzez np. relacjonowanie, streszczanie czy zmianę stylu przekazu.

Do prawidłowego posługiwania się językiem potrzebne są jeszcze kompetencje nie związane bezpośrednio ze środkami językowymi, obejmujące:

- kompetencje społeczne, niezbędne do interakcji z innymi użytkownikami języka,
- kompetencje dyskursu językowego potrzebne do nawiązywania, podtrzymywania i kończenia rozmowy,
- kompetencje socjolingwistyczne, dzięki którym różnicujemy swoje wypowiedzi zgodnie z kontekstem społecznym,
- kompetencje socjokulturowe obejmujące normy i zwyczaje danego kraju pozwalające na właściwą interpretację zachowań i wypowiedzi,
- kompetencje strategiczne, dzięki którym radzimy sobie z trudnościami komunikacyjnymi.

Jakubowska definiuje kompetencje społeczne jako *psychiczne dyspozycje oraz umiejętności plastycznego, zgodnego z normatywnymi wzorcami sytuacji reagowania podczas porozumiewania się z ludźmi (...) z równoczesnym zachowaniem obranego kierunku dążeń osobistych*. [Jakubowska, 1996, s.37] Nauczyciel społecznie kompetentny dysponuje takimi umiejętnościami, dzięki którym potrafi zachować się stosownie do danej sytuacji interpersonalnej zgodnie z normami w niej obowiązującymi, nie rezygnując jednocześnie z dążenia do realizacji celów dydaktyczno-wychowawczych. Podstawowymi komponentami kompetencji społecznej są zatem następujące umiejętności: inteligencja społeczna, empatia, umiejętność rozwiązywanie problemów, asertywność oraz prawidłowa komunikacja werbalna i pozawerbalna. [ibid.]

Przykłady dobrej praktyki

Opracowując opis efektów kierunkowych dla kierunku filologia angielska, specjalność nauczycielska w ówczesnym Instytucie Neofilologii PWSZ w Płocku, zastosowaliśmy wytyczne wynikające z treści Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela. Rozporządzenie zawiera opis efektów kształcenia, opis procesu i organizacji kształcenia, listę i charakterystykę modułów kształcenia oraz treści kształcenia, precyzuje również sposób organizacji i przeprowadzania zawodowych praktyk pedagogicznych. W uzasadnieniu do wprowadzenia standaryzacji kształcenia nauczycieli, Ministerstwo powołuje się na zapis artykułu 9c ustawy z 27 lipca 2005r. – Prawo o szkolnictwie wyższym. Standardy kształcenia nauczycieli uwzględniają wymagania rynku pracy, efektów kształcenia w zakresie wiedzy: merytorycznej i metodycznej, pedagogicznej i psychologicznej, w tym w zakresie wychowania, przygotowanie do pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, oraz efektów kształcenia w zakresie stosowania technologii informacyjnej i poziomu znajomości języka obcego. Prace podzielono na następujące etapy:

- refleksję nad obecnym stanem kształcenia na kierunku filologia angielska;
- ewaluację dotychczasowego programu studiów;

- opracowanie kierunku zmian programowych w celu optymalizacji kształcenia;
- stworzenie listy efektów kształcenia dla kierunku;
- zmiany programowe;
- korekta ECTS;
- wypracowanie systemu weryfikacji efektów kierunkowych.

W efekcie prac komisji instytutowej stworzono listę efektów kierunkowych dla kierunku filologia opisujących wiedzę, umiejętności oraz kompetencje społeczne, które naszym zdaniem stanowią zbiór kompetencji kluczowych absolwenta kierunku filologia studiów na poziomie licencjackich. Tworzyliśmy je w oparciu o efekty obszarowe określone w rozporządzeniu dla obszaru nauk humanistycznych, literatury tematu oraz z wykorzystaniem własnej wiedzy i wieloletnich doświadczeń osób biorących udział w pracach zespołu. W efekcie ustaliliśmy następujący spis kompetencji społecznych². Zgodnie ze współcześnie dostrzeżoną potrzebą stworzenia społecznej świadomości zmieniających się potrzeb rynku, mobilności zawodowej oraz wymogu podnoszenia kwalifikacji we współczesnej gospodarce, uznaliśmy za niezbędne umieszczenie na liście kompetencji społecznych następującej treści: *absolwent ma świadomość potrzeby uczenia się przez całe życie i wpływu edukacji na własną karierę i powodzenie*. Ponadto, należy mieć świadomość, że szczególnie w przypadku kształcenia językowego, nauka ma charakter ciągły, a usprawnianie kompetencji językowych i komunikacyjnych odbywa się przez całe życie. Świadomy potrzeby własnego kształcenia ustawicznego nauczyciel, będzie wzorem dla swoich uczniów, przez co z pewnością podniesie ich świadomość samodzielności działania i wiary we własne możliwości. Nauczyciel, a szczególnie nauczyciel języka obcego, przyjmuje różne role w klasie uczniowskiej. Organizuje pracę, zarządza czasem, kieruje zespołami uczniowskimi – od prostych ćwiczeń w parach po prace projektowe. Wydaje się, że jedynie uczestnicząc w takich formach współpracy samodzielnie w trakcie przygotowania do zawodu, będzie mógł aktywizować te formy pracy z własnymi uczniami. Stąd drugą niezbędną kwalifikację opisaliśmy następująco: *absolwent potrafi współpracować i działać w grupie mniejszej i większej, przyjmując w niej różne role i odpowiedzialność za efekty pracy zespołowej, a w razie potrzeby kierować małym zespołem*. Rozwijając swoje kompetencje językowe i dydaktyczne, kandydat na nauczyciela nie działa sam. Język to komunikacja, a ta z kolei wymaga interakcji, obserwacji i zaangażowania. Trzecią kompetencją społeczną na naszej liście jest *postrzeganie znaczącego wpływu rówieśników, ich doświadczenia i podejścia do uczenia się na własne wyniki edukacyjne*. Przyszły nauczyciel wyposażony w tą kompetencję będzie w pełni korzystał z możliwości i potrzeb współpracy z innymi nauczycielami oraz z rodzicami.

Ważną cechą nauczyciela jest umiejętne organizowanie pracy własnej: planowanie zajęć, autoewaluacja, usprawnianie, wprowadzanie nowych ćwiczeń i rozwiązań dydaktycznych. Stąd zakładamy, że *absolwent potrafi zarządzać swoim czasem, podejmuje zobowiązania i dotrzymuje terminów, potrafi wykazać się skutecznością w realizacji określonych zadań o charakterze społecznym lub naukowo-badawczym*. Praca nauczyciela języka nie dotyczy jedynie przedmiotu, istnieje wiele kwestii pobocznych, które kandydaci na nauczycieli muszą zauważyć, przemyśleć i poszukać ich rozwiązań, aby można było zrealizować założenie kolejnego efektu, mówiącego, że *absolwent prawidłowo identyfikuje i rozstrzyga dylematy dotyczące wykonywania zawodu związanego z wybraną dyscypliną filologiczną*.

Niezmiernie ważną kwestią kształcenia do zawodu nauczyciela jest pogłębiona refleksja nad czynnikami osobowościowymi warunkującymi pracę z dziećmi i młodzieżą szkolną. Nasz absolwent musi potrafić *krytycznie zweryfikować cechy własnej osobowości względem wybranej specjalizacji filologicznej i planowanej profesji*. Inne cechy oczekiwane są od tłumaczy językowych, inne od pedagogów. Inaczej również rozkłada się proporcja misji społecznej.

² Treści kompetencji społecznych pochodzą z Efektów kształcenia dla kierunku filologia w PWSZ w Płocku z 2012 r.

Nauczyciel języka ma duże możliwości, a wręcz potrzebę kształtowania kompetencji interkulturowych swoich uczniów. Musi więc mieć wysoce rozwiniętą samoświadomość w tej dziedzinie. *Stąd absolwent ma świadomość odpowiedzialności za zachowanie dziedzictwa kulturowego własnego rejonu, Polski oraz krajów wybranego obszaru językowego i Europy.* Porównując kulturę rodzimą z obszarem nauczanego języka może podnieść świadomość różnic i podobieństw, wzmocnić wzajemny szacunek i tolerancję i utrwalać postawy patriotyczne.

Szkoła to nie tylko nauka w klasach lekcyjnych. Uczniowie uczestniczący w pozalekcyjnych formach aktywności, stają się bardziej kreatywni, otwarci na świat, odkrywają nowe pasje, które często kontynuują w życiu dorosłym. Nauczyciele języków obcych mają obecnie dużo większe możliwości wykorzystywania pozalekcyjnego potencjału uczniów. Z tej przyczyny kandydat na nauczyciela sam powinien czynnie udzielać się w życiu kulturalnym w swoim środowisku lokalnym. *Absolwent uczestniczy w życiu kulturalnym, korzysta z różnych form mediów oraz oferowanych zajęć dodatkowych i kół zainteresowań.*

Dobry nauczyciel stara się poznać każdego ucznia z osobna, diagnozuje jego indywidualne cechy, dobierając techniki nauczania pamięta o lateralizacji i modalności uczniów oraz wyposaża ich w wiedzę i umiejętności stosowania odpowiednich strategii zapamiętywania elementów językowych, przechowywania wiedzy i aktywnego jej stosowania. Jest to możliwe jedynie wtedy, gdy sam ma wysoką świadomość swoich różnic środowiskowych i indywidualnych. Ważne jest aby absolwent *dostrzegał czynniki społeczne i indywidualne determinujące proces uczenia się języka, oraz prawidłowo identyfikował własne silne i słabe strony w opanowywaniu wiedzy i umiejętności.*

Wymienione wyżej kompetencje społeczne są zgodne z efektami obszarowymi nauk humanistycznych, zostały jednak doprecyzowane zgodnie z oczekiwaniami studentów, kadry dydaktyczno-naukowej Instytutu oraz interesariuszy zewnętrznych.

Podsumowanie

Czynniki socjoekonomiczne i utrudniony proces zdobywania pracy po zakończeniu studiów nie zawsze pozwalają na spełnienie aspiracji młodego człowieka wchodzącego w etap życia zawodowego. Mimo nabytych kompetencji, często nie pozwalają mu podjąć się pracy w wyuczonym zawodzie. Zdarza się jednak i sytuacja odwrotna, gdzie osoba nie wyrażająca chęci pracy w szkole zostaje nauczycielem, ponieważ sytuacja na rynku pracy nie pozostawia mu innego wyboru.

„Wykonywany zawód wpływa na wszystkie sfery życia człowieka, dlatego tak ważne jest, aby jego wybór zgodny był z uzdolnieniami, zamiłowaniem i predyspozycjami jednostki. Ma to szczególne znaczenie w przypadku osoby nauczyciela tak silnie oddziałującego na osobowość swoich uczniów.” [Sikora, 2007, s.165]

Nauczyciel, który nie czerpie satysfakcji z pracy z młodzieżą nie może w pełni realizować założeń współczesnej szkoły, a ten, kto nie identyfikuje się z uczniem i jego potrzebami nie może w pełni oddać się pracy z dziećmi czy młodzieżą. W żadnym chyba zawodzie nie jest tak ważne pozytywne nastawienie do jego wykonywania i ukierunkowanie na potrzeby młodego człowieka, którego doświadczenia edukacyjne wpływają na jego rozwój naukowy i emocjonalny. „Nauczyciel wpływa na uczniów nie tylko poprzez przekazywaną im wiedzę, ale również przez osobisty stosunek do nich, jak i przez postawę, jaką przyjmuje wobec życia.” [Nizankowska 2002, s.124-125] Biorąc pod uwagę opisane powyżej czynniki i uwarunkowania pracy nauczyciela, trzyletni tok studiów zawodowych wydaje się zbyt krótki, aby wyposażyć studenta w kompetencje niezbędne do pracy w szkole. Stąd jakość kształcenia nauczycielskiego musi być nieustannie utrzymywana i w miarę rozwoju sytuacji zewnętrznych, podnoszona bądź dostosowywana w taki sposób, aby uczynić proces kształcenia optymalnie efektywnym, a czynnikiem determinującym sukces dydaktyczno-wychowawczy w dużym stopniu są kompetencje społeczne.

SOCIAL EDUCATION OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS-TO-BE. BACHELORS CASE STUDY.

Abstract

The article describes the latest changes in the system of higher education of language teachers in Poland. The author concentrates on the social competences indispensable for language educators based on the National Framework of Qualifications. They are considered to be the prerequisite of success in both language teaching and pedagogy. The article also presents an example of good practice of constructing a list of social competences in the Institute of Humanities and Social Sciences for philology in the State School of Higher Education in Plock.

Keywords: social competences, higher education, language teachers, National Framework of Qualifications

LITERATURA

- Czerepiak – Walczak M. 1999. „Kompetencja: słowo kluczowe czy wytrych edukacji?”. *Neodidagmata* XXIV.
- Jakubowska U. 1996. „Wokół pojęcia kompetencja społeczna – ujęcie komunikacyjne”. *Przeгляд psychologiczny* tom 39: 29-40.
- Kolera M. 2009. „Kompetencja społeczna w kształceniu przyszłych nauczycieli języków obcych”. *Nauczyciel języków obcych dziś i jutro*, red. Pawlak, M. Poznań Kalisz: Polskie Towarzystwo Neofilologiczne.
- Komorowska, H. 2005. *Metodyka Nauczania Języków Obcych*, Warszawa: Fraszka Edukacyjna.
- Kosakowska-Maras, M. 2005. *Optymalizacja kształcenia języka obcego*. Rzeszów: WUR.
- Nizankowska-Półtorak B. 2002. „Poczucie satysfakcji z wykonywanego zawodu w grupie nauczycieli o różnym stażu pracy a ich poczucie sensu życia.” *Edukacja nauczycieli wobec przemian szkoły*, red. Eugenia Iwona Laska. Rzeszów: WUR.
- Sikora J. 2007. Optymizm czy pesymizm kandydatów na nauczycieli w sytuacji bezrobocia. W: *Edukacja nauczycieli wobec przemian szkoły*. red. Eugenia Iwona Laska, Rzeszów: WUR.